

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA KOMPARATIVNU KNJIŽEVNOST

DIPLOMSKI RAD

Tijelo: objekt i/ili medij

(modusi odnosa prema tijelu iz feminističke, sportske, osobne perspektive)

Kandidat: Hana Medvešek

Mentor: dr.sc. Maša Grdešić

Ak. godina: 2014./2015.

Sadržaj

I. Društveno-rodni kontekst aktivnog ženskog tijela	2
II. Ograničavajući i oslobađajući elementi discipline tijela	7
III. Feministička čitanja Foucaulta - fitnes i tehnologije sebstva	13
IV. Pitanje estetike i jezika u odnosu prema vlastitom tijelu	19
 Popis literature	 23

I

U knjizi *Coming on strong* Susan K. Cahn dala je pregled povijesti rodni napetosti u sportu od početka 20. stoljeća, koji zorno prikazuje kako je povijest ženskog sudjelovanja u sportu okarakterizirana stigmama „ženskosti“ i „muškosti“ čije se posljedice, kao što će ostatak ovog rada pokazati, osjećaju i danas. Iako je pisana iz perspektive Sjedinjenih Američkih Država, osim priča o pojedinim američkim sportašicama knjiga pruža i nešto širi pogled na kontekst koji se doima relevantnim za zapadnu kulturu općenito. Sportašica se po prvi puta kao pozitivna uloga za žene počela pojavljivati dvadesetih godina prošlog stoljeća u korak s „novim ženama“ i „flapper“ djevojkama (Cahn 30¹). Te su žene i djevojke prkosile konvencijama svoga doba kratkim frizurama, modernijom odjećom i slobodnijim ponašanjem. Društvene i ekonomske okolnosti pogodovale su razvoju popularnosti rekreacije, a kulturna klima bila je obilježena otvorenijim odnosom prema seksualnosti. „Flapper“ djevojka bila je vitka, aktivna i koketna. Pomalo dječjački izgled, koji je oduvijek pripisivan sportašicama, bio je njihova zajednička vanjska karakteristika, a s njima su dijelile i slobodan, avanturistički duh. Sve se više žena počelo baviti sportom, koji je naveliko zagovaran zbog svojih zdravstvenih pogodnosti, no vladajuća odgojna perspektiva ipak je bila obilježena „filozofijom umjerenosti“ kao tadašnjim rješenjem za vječnu napetost između sporta i ženstvenosti (9). Izražena mišićavost, kompetitivnost i agresivnost nisu bile prihvatljive posljedice bavljenja sportom. Smatralo se da one narušavaju prirodnu ulogu žene kao majke. „Muškobanjasta sportašica“ (eng. mannish athlete) oduvijek je bila utjelovljenje argumenata koji su se protivili jednakosti žena u sportu u bilo kojem pogledu, a natjecateljstvo u ženskom sportu bilo je već tada predmetom kritike, što će potrajati sve do pedesetih godina prošlog stoljeća.

Profesorice tjelesnog odgoja provodile su separatističku strategiju potičući „ženske“ verzije sporta (9). Izbor ženskih trenera i ženstvenih kostima trebao je omogućiti djevojkama da očuvaju svoju ženstvenost pri bavljenju sportom. Njihov je prikaz „čedne sportašice“, profinjene djevojke koja je ovladala samokontrolom, bio alat u borbi protiv optužbi o „muškobanjastim sportašicama“. S druge strane za promotore sportskih organizacija, koji

¹ Radi lakšeg čitanja, uvođenje citata naznačeno je prezimenom autora i brojem stranice (te po potrebi godinom izdanja), a nastavak citiranja istog djela tokom odlomka označen je samo brojem stranice. Pri uvođenju citata drugih autora izvor je naznačen prezimenom i odgovarajućim brojem stranice.

prema Susan Cahn činedrugi tabor na istoj fronti borbe, bila je to „sportašica kao kraljica ljepote“ koja svoj fizički izgled koristi kao adut u osvajanju muškaraca (57). Uz to, oni su za razliku od profesora tjelesnog odgoja, njezinu sportom postignutu izdržljivost isticali kao pozitivnu karakteristiku za buduće majčinstvo. No, svaki na svoj način, ovi privlačni i uzorni ideali i sav trud koji su zagovaratelji uložili u njihov razvoj i propagandu, Cahn zaključuje, ipak nisu uspjeli u temelju poljuljati ustaljenu pretpostavku da su sportske sposobnosti u svojoj suštini muškog karaktera (81). Dapače, njihovi su pokušaji samo naglasili tenzije i strahove u vezi razlika između muževnosti, ženstvenosti i sporta. Na snazi je i dalje bio prešutni dogovord da su djevojke oduvijek bile i trebale biti manje agresivne, kompetitivne i tjelesno orijentirane. Tridesetih godina, sumnje u moguće promiskuitetno ponašanje sportašica zbog njihovog otvorenog i slobodnog odnosa prema vlastitom tijelu, koji je s vremenom postao i izvan sporta šire kulturno prihvaćen, zamijenile su optužbe o homoseksualnosti. „Muškobanjasta sportašica“ zavrijedila je dodatni nadimak – „lezbijka“ te, umjesto moguće pretjerane i prenaplašene, počela konotirati neuspjelu heteroseksualnost (165).

Iako se s godinama broj žena u sportu konstantno povećavao, novi val promjena u percepciji ženskog sporta javio se tek šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća, pogodovan revolucionarnom kulturnom klimom razdoblja koje je propagiralo užitak i tjelesnu slobodu. U SAD-u to je označeno stupanjem na snagu „Zakona o odgoju“ iz 1972. godine, čija je „IX. glava“ službeno propisala jednake mogućnosti žena i muškaraca u svim etapama odgoja, pa tako i u tjelesnom odgoju. Ovaj se odjeljak spominje u gotovo svim tekstovima o sportu i feminizmu, jer je njegovo uvođenje osiguralo jednake temelje razvoja sporta za oba spola na institucijskoj razini i time u narednim godinama nepovratno izmijenilo šire kulturno prihvaćanje sportašica te pokrenulo polaganu, ali dubinsku i istinsku borbu protiv predrasuda, utemeljenu na odgoju novih generacija. Važno je spomenuti da je zasluge u ovome slučaju ispravno pripisati tadašnjem snažnom feminističkom pokretu. Sportašice nisu nužno bile feministice kao što ni feministice nisu nužno bile sportašice, ali feminizam je tom prilikom pružio nenadomjestivi aktivistički ulog koji je bio preduvjet mnogim društvenim promjenama, pa tako i jednakosti na području sporta. „Muškobanjasta sportašica“ i/ili „sportašica lezbijka“ i dalje su često stigmatizirane i marginalizirane i od strane samog sportskog sistema, gdje ih se, pomalo prešutno, katkada i prikriva kako ne bi pokvarile postignuća koja je ženski sport za sebe uspio izboriti (268).

Specifičan način poticanja i zatiranja ženskih uspjeha na području sporta, pokazuje kako je diskurs ženskosti artikulirao tjelesno aktivno žensko tijelo pod stalnom prismotrom u

vidu devijantnih karakteristika muškosti. Iako se bitka za oslobođenje aktivnog ženskog tijela i svih njegovih aspekata snaga i moći vodila na širem, povijesno-društvenom planu, ona se vodi i u svakodnevnom životu mnogih žena.

Prepoznala je to Iris Marion Young, koja u svojem utjecajnom eseju „Throwing like a Girl“ želi nadopuniti feministička istraživanja ženskog iskustva tijela istražujući ideju specifičnog „tjelesnog držanja“ (eng. body comportment) žene. Njezina je teza da su „modaliteti držanja, pokretnosti i prostornosti“ ženskog tijela okarakterizirani specifičnim istovremenim doživljavanjima tijela kao subjekta, nositelja kapaciteta i inicijatora pokreta, i objekta, tijela u pokretu kao predmeta tuđeg opažanja, kao *stvari* (Young 35). Prema Young, ovo specifično držanje karakterizirano je inhibicijom i nesigurnošću. Iako taj jedinstveni modus ženskog tjelesnog držanja nije proizvod niti neke urođene ženske esencije, niti bioloških karakteristika žene, pa se ne može ni smatrati temeljenim iskustvom svake individualne žene, objašnjava Young, on ipak govori u ime mnogih žena odraslih u seksističkom patrijarhalnom društvu (42).

Unatoč tjelesnim razlikama muških i ženskih tijela u kapacitetu snage, razlike u obavljanju zadataka koji zahtijevaju koordiniranu snagu vidljive su najjasnije u načinima na koji im tijela pristupaju – žene sebe apriori doživljaju nesposobnima upotrijebiti snagu, podići teški predmet i nositi ga (33). Zbog toga i zauzimaju krive položaje tijela pristupajući takvim zadacima, te često npr. snagu pokušavaju upregnuti iz ruku, a ne znaju koristiti noge i leđa (33). Nepovjerenje u vlastite sposobnosti, strah od ozljede, nelagodnost pri pomisli da će ispasti nespretna ili neženstvena – svi navedeni, ali i mnogi drugi čimbenici, iznimno utječu na frustracije i negativnu sliku tijela s kojom odrastaju mnoge žene (34). Young definira dva izvora ovakvih i sličnih nesigurnosti o tijelu, koje se ne zna, ali i libi prepustiti tjelesnom zadatku. Prvi izvor specifičnog tjelesnog držanja žene iskustva su iz njezinog najranijeg djetinjstva. Djevojčice se rjeđe potiče na razvijanje specifičnih tjelesnih vještina kao što je npr. snaga, njihova je igra često više sjedilačka, u istraživanje svijeta ulaze vođene savjetom da se ne zaprljaju i ne povrijede (43). Savjetovane kako da sjede, hodaju i gestikuliraju, one od malena uče kontrolirati pokrete i razvijaju plahost koja se povećava s godinama, vođena idejom ženskog tijela kao fragilnog (44). Drugi, važniji izvor specifično ženskog tjelesnog držanja, slijedeći njezinu polazišnu tezu, jest društvo koje žene uči da se prema svojem tijelu, osim kao subjektu radnje, istovremeno uvijek nose i kao prema objektu (44). U seksističkom društvu, žena odrasta u iskustvu tuđeg pogleda, pogleda koji je često svodi na tjelesni objekt, „oblik i komad mesa“, podložan tuđim namjerama i željama (44). Ovaj

objektivirajući odnos prema tijelu, iako proizlazi iz tuđeg odnošenja prema ženinom tijelu, često je i modus kojim se žena sama odnosi prema vlastitom tijelu – kroz svakodnevne prakse uljepšavanja, fokusirane na brigu o izgledu (44). Usavršavajući taj objekt, ona istovremeno mora paziti i da svojim kretnjama ne sugerira previše slobode kojom bi druge otvoreno pozivala da ulaze u njezin prostor, prostor koji mora štiti od neželjenih dodira (45). Young zaključuje, da negativna samosvijest i distanca u odnosu prema tijelu, koji karakteriziraju ženino iskustvo, proizlaze ponajviše iz tog objektiviranog tjelesnog postojanja (45). Njezino istraživanje na jedinstveni način ističe kako diskurs ženskosti ograničava aktivno žensko tijelo idejama fragilnosti i slabosti, te na koji način se one odražavaju na svakodnevno tjelesno držanje žena i oblikuju njihovo shvaćanje tijela koje čini temelj njihovih pokreta i stavova o tjelesnoj aktivnosti.

Kao glavni protivnik ove borbe bitci za oslobođenje aktivnog ženskog tijela, u oba navedena istraživanja, navodi se seksistički i patrijarhalni društveni mentalitet. Taj mentalitet brižno čuva područje sporta i tjelesnih sposobnosti kao ono što Nancy Theberge naziva „muškim rezervatom“. Osim brojčanog nesrazmjera između spolova u sportu, o kojem govori i ranije navedena povijesna analiza ženskog uključivanja u sport, jedan od aspekata putem kojega je lako prepoznati mušku dominaciju na području sporta, jest i način na koji se putem medijskih slika posreduje ženska sportska aktivnost (Theberge 194). Theberge skreće pažnju na medijsko trivijaliziranje sportskih postignuća žena putem naglašavanja rodno stereotipnih karakteristika ženskosti (njihovog izgleda, bračnog statusa i sl.) kojima se umanjuje važnost ženinog atletskog iskustva i uspjeha (194). Pitanje zastupljenosti ženskog sporta u medijima, često je objašnjeno time da medijska mašinerija, koja živi od gledanosti, publici jednostavno daje ono što ona traži, pri čemu su muški sportski spektakli sami po sebi zanimljiviji od ženskih (Messner i Jensen 1993.) No, to se pitanje mora nadopuniti i idejom da je nezanimljivost ženskih sportskih natjecanja možda posljedica određene kvalitete i načina na koji se oni prikazuju (133). Iako se u suvremenom medijskom diskursu rjeđe nailazi na otvoreni seksizam, jezik kojim komentatori prate ženska sportska događanja često i dalje sportašice prikazuju kao iznimke, posežući za retorikom koja ih degradira i uobličuje njihova postignuća kao ambivalentna (133). Uz to, portreti suvremenih zvijezda vrhunskog sporta potpomažu perpetuaciju tradicionalnih rodnih uloga muškosti i ženskosti (Hilliard 1984.) Oni zadržavaju sport kao „muški rezervat“ tako što u svojim priložima „sugeriraju kompatibilnost sportaša i tradicionalnih muških uloga, te nekompatibilnost sportašica i tradicionalnih ženskih uloga.“ (260) Izgled, obiteljski život, emocionalni život, postaju tako često zastupani elementi u

javnom prezentiranju slike sportašice, kao da je ona nužna opravdati svoj iskorak u muško područje i pokazati da zadržava svoju ženstvenost (260). Nadalje, osim spomenutog medijskog tretmana, trivijalizacija ženskog sportskog iskustva za Theberge očita je i u „feminiziranim“ rekreativnim fitness aktivnostima, ponajviše aerobiku i raznim grupnim programima koji ciljaju na promjene određenih dijelova tijela (Theberge 195). Stvarajući slike idealnog tijela i uvjeravajući prosječne ljude da ih konzumiranjem rekreacije mogu postići, industrija je proširila, kako popularnost vježbanja sa svim njegovim pozitivnim zdravstvenim posljedicama, tako i noćne more o centimetrima i kilama. Suvremeni fitness programi, koje u većoj mjeri pohađaju žene nego muškarci, ne služe toliko razvoju sportskih sposobnosti koliko uljepšavanju i razvoju tjelesne atraktivnosti, odvajajući tako za žene poseban odjeljak „muškog rezervata“ u kojemu one mogu usavršavati svoje tijelo kao objekt (195). Osim takvih fitness programa, sličan pristup tijelu potiču i različite vrste fitness časopisa koji, obraćajući se i muškarcima i ženama, tjelesnu aktivnost konstantno provlače kroz prizmu izgleda i seksualne privlačnosti (201).

Usprkos svemu tome, Theberge ne zaboravlja naglasiti važnost sporta ne samo kao društvene institucije, nego i kao tjelesne aktivnosti koja, u konačnici, obogaćuje i oblikuje žensko iskustvo - iskustvo tijela i odnosa prema tijelu (200). Spomenuta patrijarhalna kontrola ženskog tijela može se oslabiti propitivanjem i osporavanjem rodni stereotipa koji iz nje proizlaze, no, rasvjetljujući političke i društvene aspekte sporta i rodne nejednakosti, Theberge poručuje da je u borbi protiv ženske opresije nužno ne gubiti iz vida upravo te tjelesne aspekte sporta (200). Upravo u njima, ona nalazi najveći potencijal sporta u vidu ženskog oslobođenja, poglavito u „mogućnosti koju sportska aktivnost nudi ženama da iskuse svoja tijela kao snažna, moćna i slobodna od muške dominacije“ (202).

Izložena istraživanja, nadam se, do određene mjere uspijevaju ocrtati društveni i individualni kontekst u kojemu žena artikulira svoju tjelesnu aktivnost i odnos prema tijelu. U tom smislu, ona opisuju i kontekst u kojemu sam ja osobno, kao pripadnica ženskog spola, odrastajući vodila bitku sa svojim tijelom, tijelom koje mi se oduvijek činilo kao da predstavlja neku prepreku, nešto što uzrokuje više muke i problema nego zadovoljstva, te koje sam, na kraju krajeva, kako opisuje Iris Young - doživljavala više objektom koji treba oblikovati i držati pod kontrolom nego dijelom sebe kao subjekta koji putem tijela slobodno istražuje i doživljava svijet oko sebe. Moj se odnos prema tijelu počeo vidno mijenjati tek kada sam se intenzivnije posvetila sportskoj aktivnosti.

Vođena tezom Nancy Theberge, da žene putem sportske aktivnosti mogu iskusiti svoja tijela kao snažna i slobodna, u sljedećem poglavlju okrećem se prikazu vlastitog iskustva tjelesne aktivnosti, svih njegovih oslobađajućih, ali i kontradiktornih momenata.

II

Do srednjoškolske dobi, rekreativno sam isprobala različite sportove: od atletike, plivanja i stolnog tenisa, do karatea. U to vrijeme u svim sam tim aktivnostima pronalazila opravdanja za svoje tjelesno držanje i jednostavne razloge za odustajanje. Ne uspijevajući pronaći sport u kojem bi mi rođeni talent otvarao sva vrata, konstantno sam odustajala od sportova, kriveći svoju nesposobnost i izbjegavajući nelagodu discipline koju je zahtijevala svaka daljnja, kompetitivnija razina bavljenja sportom. Ideja razvoja tjelesne vještine kao posebne kvalitete tjelesnog iskustva bila mi je nepoznata, iako su me roditelji i treneri pokušavali pogurati u tom smjeru. Na pragu punoljetnosti, u želji da postignem određeni tjelesni ideal, doživljavajući tijelo kao objekt, pronašla sam prvu motivaciju za bavljenje tjelesnom aktivnošću. Nezadovoljna svojim izgledom odlučila sam poduzeti sve što je u mojoj moći da se približim idealu koji me okruživao s reklamnih plakata, idealu manekenki u donjem rublju. Višebrojne faze brojanja kalorija te neprestanog odustajanja i ponovnog uključivanja u aerobik programe obližnjih teretana, osim sve veće opsjednutosti hranom i izgledom, nisu rezultirale željenim efektom i potpunom promjenom životnog stila. Putem sam skupila samo frustracije i grižnju savjesti te se polako prepustila prihvaćanju nedostižnosti ideala kojima sam težila. No, s vremena na vrijeme, bar sezonski, prije ljeta, vraćala mi se ideja o preuzimanju tijela „u svoje ruke“. Tada sam, lutajući bespućima Interneta (što mi je svakako bila privlačnija zanimacija od vježbanja u teretani) naišla na motivacijske sadržaje namijenjene postizanju i održavanju tjelesnog ideala atraktivnog i vitkog tijela. Spojivši ugodno s korisnim, prepustila sam se, između ostaloga, surfanju odnedavno popularnim društvenim mrežama - Tumblr-om i Pinterest-om, kojima je glavna namjena dijeljenje vizualnih materijala i tekstova organiziranih kategorija, označenih putem tzv. „tagova“. Upisivanjem ključne riječi, „taga“, od arhitekture do automobila, u djeliću sekunde korisniku se otvara mali univerzum odabranog sadržaja. Ubrzo sam svoje područje interesa otkrila u „tagovima“ „thinspo“ i „fitspo“. „Thinspo“ je skraćenica za „thinspiration“, a odnosi se na kolekcije fotografija koje služe za inspiraciju u održavanju tako poželjnih vidljivih rebara i razmaka među bedrima. Budući da su takvi blogovi ubrzo naišli na žestoku kritiku zbog katkad veoma očiglednog poticanja određenih oblika ponašanja koja mogu voditi u

poremećaje prehrane, usporedno se razvila i nova, „zdravija“ verzija inspirativnih blogova koja bi zainteresirane, osim na to da budu privlačni, trebala poticati na postizanje tog cilja zdravim putem- sportom i nutritivno bogatom prehranom. Iako su se ti „fitspo“ blogovi pojavili kao razumnija alternativa „thinspo“ blogovima, i oni su ubrzo naišli na kritike te su proglašeni „thinspiration“-om u sportskoj odjeći.² Među tim zdravijim prikazima i dalje je uočljiva ista retorika „grižnje savjesti“ prisutna kod njihovih „thinspo“ prethodnika, koja ne propituje ideale, nego količinu discipline i samokontrole koje smo u njih sposobni uložiti.

Veliki broj godina osjećaja odvojenosti od vlastitog tijela i borbe s njim, uz obrazovanje i promišljanje, u međuvremenu je u meni stvorilo i kritičarku medijskih prikaza ženskog tijela, nekoga tko smatra da s odmakom može promatrati ono što joj drugi serviraju. Znala sam, sve više i više, da imam pametnijeg posla od toga da cijeli život razmišljam kako bi mi tijelo trebalo biti bliže nekakvom suludom idealu. U teoriji, da. Ali u praksi, uz svu svijest i unatoč svakoj analizi, onaj tko nije zadovoljan stanar svoga tijela kad-tad ponovno posrne i baca se u potragu za novim uzorima i inspiracijama. Ako treba čak i potajno. I to skrivajući se sam od sebe. Izmišljajući razne razloge zašto bi ipak trebalo pronaći kakvu inspiraciju za više tjelovježbe ili bolju prehranu, koliko god normalni i zdravi bili. Na koncu, gledajući te slike, istovremeno ih neodobravam ali i čeznem za njihovim idealima. Ta podvojenost osjećaja u meni stvara nelagodu i začarani krug ostaje zatvoren. Blokira me, gledam i priželjkujem, istovremeno kritiziram, ali ne znam što poduzeti. No, ne prestajem vjerovati da za tu tjelesu fiksaciju postoji rješenje koje ću daljnjim pokušavanjem ipak pronaći - način na koji je ovaj osuđujući odnos kojime se tijelo svodi na objekt moguće zamijeniti aktivnim prijateljstvom.

Jedne večeri u moru fotografija djevojaka izraženih trbušnjaka i krišaka jabuka premazanih kikiriki maslacem nailazim na fotografiju djevojke koja u naporu iznad sebe drži uteg očigledno veće težine od nje same. I nije jedina. Odjednom počinjem primjećivati kako se tu i tamo među aerobik modelima pojavljuju i drugačije žene- mišićave, u pokretu, snažne. Ne vidim privlačno oblikovana tijela, vidim samo snagu, poglede pune odlučnosti, neustraivosti; žene koje takavstav, slutim, ne ostavljaju u teretani nego svoje tijelo i izvan nje doživljavaju kao puno više od objekta za promatranje. One ne poziraju u bikinijima; one nose vreće pijeske na leđima i penju se po užetu. Između mene i tih prikaza uspostavlja se

² Neki primjeri:

http://articles.nydailynews.com/2012-05-22/news/31816780_1_thinspo-images-alexa-chung

<http://www.thegreatfitnessexperiment.com/2012/02/is-fitspiration-really-any-better-than-thinspiration.html>

<http://virginiaolesmith.com/2012/03/why-fit-is-the-new-thin-and-what-we-can-do-about-it/>

komunikacija kakva mi je dotad bila potpuno nepoznata. Gledam ih i oni mi poručuju – tvoje je tijelo tu da ga upoznaš, pomičeš njegove granice, kroz njega osjetiš što znači napredovati korak po korak. Zvučalo to patetično ili ne, voli ga i vjeruj u njega. Tjelesna snaga nešto je ženstveno. Zapravo, nešto ljudsko.

U svom oduševljenju slike pokazujem obitelji, prijateljima i prijateljicama, ali nitko se ne slaže s mojim tumačenjem. Njihovi komentari mogli bi se svesti na riječ „muškobanjasto“ i sve izvedenice istog mišljenja: previše mišića, nije ženstveno, izgleda kao muško. Moje sugeriranje takvog ženskog tijela kao jedne vrste mogućeg ideala nailazi na podsmijeh. Ali, ipak nisam sama, uskoro na Internetu pronalazim druge djevojke čiji se dojmovi slažu s mojim. Na svojim blogovima one pišu o tome kako pravu inspiraciju pronalaze u slikama profesionalnih sportašica, ali i običnih žena prikazanih u akciji, u kretanju, u bavljenju sportom, a ne u pokazivanju ljepote držanjem koje sugerira pasivnost i suzdržanost.³ U nedostatku boljeg opisa to se i dalje može smatrati nekom vrstom „fitspo“ materijala, ali nam se fokus s onoga kako izgledamo premješta na to što radimo i kako se pritom osjećamo. Potiče nas da se igramo i izmaramo bez brojanja kalorija.

Htjela bih napomenuti da pronaći pravu vizualnu inspiraciju dodatno otežava činjenica da su i vrlo „zdravo“ motivirajući materijali često ispresijecani dvoznačnim porukama koje kao cilj tjelesne aktivnosti i dalje impliciraju određeni izgled, kao npr. „Dizanje utega ne čini žene ogromnima, kolači ih čine ogromnima.“ Slično iskustvo s traženjem izvora motivacije doživjele su i studentice ženskih studija na Sveučilištu St. Thomaskada su u sklopu kolegija „Žene u tijelu“ dobile zadatak kreirati vlastite motivacijske kolaže.⁴ Većina materijala koji su ih poticali na nova tjelesna iskustva, zapravo nije problematizirala, već podupirala, objektivizaciju tijela. No, podizanjem svijesti o objektivizaciji, kolegij im je kroz popratnu tjelesnu aktivnost (organizirane rekreativne sportske susrete i radionice) omogućio i iskustveno upoznavanje drugačijeg odnosa prema tijelu, osvještavanje njegovih kapaciteta i zadovoljstvo u njihovom razvijanju. Tim konkretnim tjelesnim iskustvom one su, kao i ja, samouvjerenije kročile šumom vizualnih materijala. Najednom, prikazi su počeli dobivati novu vrijednost, aktiviralo se pregovaračko ili čak opozicijsko čitanje.⁵ Odnos koji nikada nije bio jednostran ni jednostavan, onaj između poruke i njezinog primatelja i tumača, izlazi na vidjelo

³<http://fitandfeminist.wordpress.com/2012/04/09/good-fitspo-is-hard-to-find/>

⁴Uvod u cijeli kolegij i sadržaj dostupni su u Scott, Britain A. i Derry, Julie A. „Women in their bodies: Challenging objectification through experiential learning“

⁵Vidi: Hall, Stuart: „Kodiranje/Dekodiranje“, u D. Duda (ur.): *Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, Disput, Zagreb, 2006.

s novim, dotad neprimjetnim, aspektima. Mogu li npr. žene koje dižu utege biti ženstvene? Predstavljaju li one neki otklon od onoga što smatramo „običnim“ ženama? Guraju li se one tamo gdje im nije mjesto, pokušavaju li ovladati svojim identitetom oponašajući muškarce? Kakav se odnos prema tijelu krije iza osjećaja snage? Kao i spomenute studentice, počela sam slutiti da me privlačnost ovih jakih, mišićavih ženskih tijela u akciji poziva da aktivno zakoračim putem drugačijim od dosadašnjeg odnosa koji sam imala prema svom tijelu, putem koji tijelo više ne može svesti na objekt.

Nekoliko sam mjeseci skupljala hrabrost prije nego sam se, potaknuta tom inspiracijom, prijavila u klub za dizanje utega. Iskustvo koje je uslijedilo zauvijek je promijenilo moj odnos prema tijelu. Kako bih bolje objasnila ovo iskustvo, poslužit ću se istraživanjem koje je Jan Brace-Govan provela intervjuirajući profesionalne dizačice utega. Iako se moje iskustvo ne može opisati kao profesionalno, više amatersko s natjecateljskim momentima, u njihovim se glasovima do određene mjere mogu prepoznati. Naglašavajući razliku između bodybuildinga i dizanja utega, Brace-Govan polazi od teze da dizanje utega omogućuje „življeno iskustvo instrumentalno orijentirane, kvantificirane tjelesnosti koja nije podložna estetskim prosudbama heteroseksualne atraktivnosti“ (Brace-Govan 504). Koristeći pojam „epifanijskog momenta“ kako ga shvaća Norman K. Denzin, ovo istraživanje pokazuje načine kojima žene u potrazi za snagom predstavljaju otpor društvenom diskursu ženskosti, koji snagu pripisuje muškosti, terazvijaju subverzivnu ženskost (507). Epifanijski moment definiran je kao vrlo osoban moment u kojemu iskustvo diskontinuiteta između percepcije situacije određene individue i percepcije te iste situacije od strane drugih može razotkriti nejednakosti i izobličenja stvarnosti te otvoriti „osobne probleme i brige širim, društvenim i javnim pitanjima“ (506). Najčešće pri prvim pokazivanjima interesa za ovaj sport ili pokušajima da druge zainteresiraju za sudjelovanje, ovim se sportašicama razotkrilo društveno značenje snažnih mišića te koliko je ono povezano s moći i rezervirano za muškarce, a neprikladno za žene (516). Osim toga, prilikom bavljenja sportom, mnoge su doživjele i epifaniju u kojoj im se razjasnilo da trening s utezima, čak i rigorozan, neće rezultirati napadno „muškobanjastim“ izgledom (516). Epifanija s kojom se najviše mogu identificirati ona je u kojoj im se trening snage pokazao kao put k osjećajima sposobnosti i kompetentnosti, put kojim su mogle iskusiti doživljaj ovladavanja vještinom (519). Intervjui su pokazali, osim toga, da dizačice nisu zabrinute svojim izgledom te da se oslanjaju na svoje sportske rezultate kao na ono što dominantno oblikuje njihov odnos prema tijelu. Za Brace-Govan, ove su sportašice uspjele izbjeći zamci „ženskosti orijentirane izgledu“ i pritom

utjeloviti shvaćanje tjelesne aktivnosti kao vještine, što se uglavnom povezuje s muškosti (513).

Oslobađajući momenti koje su ove sportašice doživjele motivirane idealom snage, bliski su mi i jasni. Prvotni strah od nepoznatog i nelagoda zbog sumnje u tjelesne sposobnosti, obilježili su moje početne mjesece treninga. No, s vremenom, teretana je postala moja zona sigurnosti, u njoj sam nadvladala svoje strahove i pronašla prostor za upoznavanje i ovladavanje određenom vještinom. Poput ovih profesionalnih dizačica, i ja sam se u teretani počela osjećati „drugačijom“ od ostalih žena -zato što sam znala koristiti slobodne utege za kojima uglavnom posežu samo muškarci i zato što sam dio svoje svakodnevice poklanjala vrlo discipliniranom radu posvećenom jasno određenim i mjerljivim tjelesnim sposobnostima, čiji se cilj očitovao u sportskim rezultatima, a ne izgledu (513). Uistinu, svaki puta kada sam ušla u teretanu, iza sebe sam ostavljala tijelo koje prosuđujem po izgledu i mijenjala ga za tijelo koje pokazuje svoje sposobnosti. Taj novi odnos prema tijelu godio mi je i vraćao me treningu čak i kada sam, u trenucima slabosti, poželjela odustati od discipline. Znala sam da je trening jedino mjesto na kojem ulazim u dijalog sa sobom kao nespretnom djevojčicom, debelom tinejdžerkom i nesigurnom ženom. Omogućujući mi poziciju iz koje sam mogla osvijestiti diskurse ženskosti i kako oni na mene utječu, trening mi je davao osjećaj kontrole i samo-određivanja. Ta nova, sportska „ja“, zanosila se svojim uspjehom smatrajući kako je pomela sve one druge, manje vrijedne, načine na koje sam shvaćala sebe i svoje tijelo. Međutim, s vremenom se pokazalo da sam ipak pomalobila u krivu.

Epifanijski moment drugačiji od onih spomenutih kod intervjuiranih dizačica, dogodio mi se kada sam počela intenzivno razmišljati o težinskim kategorijama u svom sportu. Nisam bila sigurna je li on oslobađajući ili zapravo regradirajući. Svakodnevno mjerenje tjelesne težine sve je manje bilo informativnog karaktera, a sve više je u meni pobuđivalo emotivne reakcije. Manje je više. Bez obzira na kilažu koju mogu podići na utegu, ako ujutro na vagi imam veću tjelesnu težinu, javlja se nelagoda. Shvativši da ću za daljnji napredak u sportu morati povećati svoju tjelesnu masu, osjetila sam da više ne znam što želim, niti što me motivira. Ideja manipuliranja tijela u svrhu sportskog rezultata meni je bila previše. Je li se iza toga skrivala i bojazan da ću izgubiti neki dio svoje ženstvenosti?

Reakcije ljudi oko mene većinom su bile pozitivne, svi su hvalili moju sportsku posvećenost, ali i izražavali oduševljenje što sam unatoč bavljenju „muškim“ sportom, ostala vrlo ženstvena. Takvi su mi komplimenti „nelagodno“ godili. Prijateljice su me često

ispitivale kojim vježbama postižem izgled kakav je poprimilo moje tijelo, a ja nisam znala kako objasniti da mi se tijelo promijenilo zato što sam htjela razvijati vještine, a ne mijenjati izgled. Uživala sam biti „hodajuća kontradikcija“ koja svojom pojavom zadire ravno u predrasude o muškim i ženskim sportovima, ali isto sam tako uživala i u svom „novom“ sportski građenom tijelu. Nerijetko sam namjerno naglašavala tu „sačuvanu“ ženstvenost i ponovno se počela sve više zamarati izgledom, osjećajući moć i svijest o tome da svoje tijelo mogu oblikovati kako želim, da je ono moj projekt.

Budući da je upravo to ono što sam prvobitno željela, imala sam razloga biti zadovoljna, no, odjednom je svijest koju sam imala o značaju i vremenu koje pridajem svojoj „ženstvenosti“ u meni počela stvarati i novu grižnju savjesti. Ako sam uspjela ostvariti novi, oslobađajući odnos sa svojim tijelom, zašto se nisam uspjela osloboditi normativnog ženskog izgleda koji su me i dalje proganjali? Zašto je, čak i kada su se činili suvišnima, u njima prebivao osjetljivi dio mog identiteta? Bila sam svjesna da me prakse ženstvenosti, čak i kada pričinjavaju zadovoljstvo, vraćaju u modus doživljaja tijela kao objekta kojeg sam se toliko htjela riješiti.

Kao teoretičarka drugog vala feminizma, Susan Bartky gradila je svoj akademski put pišući protiv „normativne ženstvenosti“. No, svoj je izgled i dalje stilizirala praksama koje bi se više mogle nazvati „ženskima“ nego „muškima“, iz čega je proizašao određeni osjećaj kontradiktornosti nakon što ju je jedna studentica pohvalila riječima: „A sve to radite, bez da žrtvujete svoju ženstvenost.“ (Bartky 12) Odbacujući mogućnost da se radi samo o privatnom nedostatku koherencije u razmišljanju i ponašanju, ona je iza podvojenih osjećaja koji joj je uzrokovao taj kompliment otkrila dublje, teorijski važno pitanje: Kako se može objasniti dvoznačnost ženskosti, „istovremena privlačnost i patnja koju prouzrokuje kada se veže uz naše identitete?“ (17) Je li moje prepuštanje užicima ženstvenosti značilo da su moji otpori njenim stereotipima u treningu samo (samo) zavaravanje? Prije nego sam iskusila načine odnošenja prema tijelu koji ga ne svode na objekt, nego istražuju njegove sposobnosti, ženstvenost sam shvaćala kao „sudbinu“, poput mnogih mladih žena na Bartkynim predavanjima (26). Poučena iskustvom sporta, sa svim mogućim kritičkim alatima za analizu onoga što mi se više nije činilo sudbinom, nego konstruktom, ja sam i dalje osjećala da pitanje ljepote i tijela kao objekta duboko zadire u moj identitet. Disciplina samokontrole kao jedna od vještina kojoj me sport podučio, počela mi se činiti praktičnim alatom iza postizanje tjelesnih ideala kojima sam oduvijek težila, odnosno kao alat koji mogu iskoristiti za

usavršavanje ljepote i privlačnosti, a ne samo za sportski uspjeh. Razočarana i zbunjena oslobađajućim i ograničavajućim elementima spoznaje međuodnosa discipline, tijela i identiteta, ali ne posustajući nadi da ću za svoje osjećaje i shvaćanja pronaći produktivnija objašnjenja, počela sam istraživati feminističke radove inspirirane teorijom Michela Foucaulta.

III

Foucaultova shvaćanja discipline i moći utjecala su na mnoga feministička istraživanja ženskog tijela, tjelesnih aktivnosti i svakodnevnih praksi. Osvještavanje kontradikcija kojima može biti ispunjeno aktivno žensko tijelo, unatoč feminističkoj svijesti, te nemogućnost potpunog suprotstavljanja vlastitom objektivirajućem pogledu na tijelo, čak i oboružana feminističkom teorijom otpora i oslobođenja, izvor su istraživanja i djelovanja teoretičarke Pirkko Markula, koja me i inspirirala na daljnje proučavanje feminističkih čitanja Foucaulta u kontekstu ženskog tijela (Markula 2012:84). Slijeđenje Foucaultovih tekstova o djelovanju moći i diskurzivnih praksi u konstituiranju subjekta koji se u sebi doživljava podijeljenim ili raspršenim, može pomoći objasniti unutarnje tenzije i kontradikcije koje su dijelom svakodnevnog iskustva mnogih ljudi (Markulai Pringle 26). Fukoovska perspektiva istražuje npr. kako su se koncepti seksualnosti i roda razvijali kroz vrijeme, te kako je utjecaj društvene konstrukcije i modifikacije ljudskih tijela ljudima usadio „određene stavove“ o njima samima ali i o drugima (24). Diskursi se, kao npr. diskurs ženskosti kojem je posvećen prvi dio ovog rada, „pritom ne smatraju jednostavnom izvedenicom odnosa stvarnosti i jezika, nego praksama koje oblikuju percepciju stvarnosti“ (31). Nadalje, to podrazumijeva da sportsko iskustvo može kreirati identitete koji preispituju, ali i potvrđuju, dominantna razumijevanja ženskosti i muškosti (102). Nasuprot teorijama koje neke prakse, pa tako i sport i sve druge vrste tjelesne aktivnosti, mogu proglasiti dominirajućim ili opresivnim, Foucaultova teorija moć ne smatra jednosmjernom, u kojoj određena instanca ili subjekt može provoditi represiju nad nekim drugim, već produktivnom, prepoznatljivom u odnosu među ljudima u kojemu djelovanje jedne osobe potiče ili usmjerava „moguće polje djelovanja drugih“ (35). Drugim riječima, rasizam i seksizam, baš kao i transformirajući društveni projekti kao što je feminizam, proizvodi su kompleksne mreže odnosa moći (38). U tom smislu, Foucault je smatrao da se društvo može unaprijediti putem potencijala svih ljudi da kultiviraju nova shvaćanja sebstva i modusa egzistencije, koji bi osiguravali da se „igre moći

odvijaju s minimalnom dominacijom“, i posljedično, većom slobodom (38). Susan Bordo pak nudi dobar primjer kompleksnosti i nestabilnosti odnosa moći u suvremenom društvu sugerirajući kako se pozitivne transformacije o kojima govori Foucault događaju u sitnim lokalnim pomjeranjima moći, paradoksalno čak i kad se isprva pokoravaju „represivnim“ praksama i vladajućim normama (Bordo 28). Tako npr. žena koja je u teretani postigla poželjni izgled definiranog tijela u svojim novim mišićima može pronaći oslonac samopouzdanja da se zauzme za bolje uvjete i poziciju na radnom mjestu (28). Feminizam, prema Bordo, može imati više koristi od ukidanja pogleda kojim se proziva određenog opresora (društvene norme, muškarca itd.) i zamjenjivanja tog modela represivne moći ispitivanjem mehanizama koji „oblikuju i umnažaju...naše želje, generiraju i fokusiraju naše energije i konstruiraju naša shvaćanja normalnosti i devijacija.“ (167) Nadalje, važnost Foucaultovog rada za feminizam proizlazi iz činjenice da se pri razmatranju moći intenzivno bavio doslovnim, materijalnim zahvatima na tijelu, kojima kultura određenog društva, osim simboličkog, ima i direktan zahvat na ljudska tijela koja u njoj stasaju te na njihove svakodnevne prakse i tjelesne navike (16). Konkretno, prema Bordo, to može biti veoma korisno za društvene i povijesne analize „muškosti“ i „ženskosti“. (27)

Prevladavajuće forme koje imaju utjecaja na doživljaj sebe, među njima i rodne razlike, ne prenose se samo pod prisilom, već i najvećim dijelom preko „individualnog samonadzora“, pri čemu ne treba smetnuti s uma da razmišljajući u Foucaultovim okvirima, užitak i moć nužno ne isključuju jedno drugo (27). Takvo shvaćanje moći koja ne proizlazi iz jasno određenog autoriteta ili zavjere pokazuje se korisnim za analiziranje nekih kulturnih praksi, najčešće povezanih uz ženska tijela u kojima subjekti oblikuju ono što Foucault naziva „pokornim“ tijelima, ali istovremeno razvijaju i osnažujući osjećaj samodiscipline i kontrole nad tijelom, kao npr. u mnogim praksama tjelesnog vježbanja u fitness centrima ili pri održavanju dijete (27). Užitak koji proizlazi iz osjećaja kontrole nad tijelom kod vježbača koji želi postići neki tjelesni ideal, podrazumijeva dobrovoljno, a ne prisilno, pokoravanje disciplinarnoj moći.

U tom kontekstu zanimljive su feminističke analize aerobika, dijete i fitness časopisa. Koristeći Foucaultovu metaforu panoptikona Margaret C. Duncan analizirala je retoriku fitness časopisa kako bi razotkrila mehanizme koji ženama „utuvljuju“ nerealistične tjelesne ideale (Duncan 1994). Panoptikon, kao jedan od najviše korištenih Foucaultovih pojmova u studijima sporta, odnosi se na građevinu koncipiranu tako da svojom arhitekturom maksimalno pospješuje djelovanje moći (Markula i Pringle 43). Prvenstveno zamišljen kao

zatvorska građevina, panoptikon se sastoji od središnjeg povišenog tornja i okolnih kružno raspoređenih ćelija iz kojih je nemoguće utvrditi prisutnost nadzornika koji promatra iz tornja, dok je njemu u svakom trenutku moguće promatrati ponašanje zatvorenika. Glavni učinak panoptikona jest da se putem svijesti o stalnom stanju vidljivosti kod zatvorenika omogući funkcioniranje moći bez fizičke prisile. (Foucault 1994:206) Zatvorenici se tako održavaju „pokornima“ ne putem vidljive fizičke prisutnosti nadzornika, već putem samonadzora. (Duncan 50) Oni postaju vlastitim nadzornicima. Duncan u tome prepoznaje mehanizam koji opisuje odnos u kojem se nalaze žene prema suvremenim tjelesnim idealima. Njezina analiza usmjerena je na „preferirana“ čitanja koja ovitekstovi žele potaknuti, iako ona naglašava da bi svakako bilo krivo misliti da će svaka žena na isti način i s istim stavom nekritički pristupati ovakvom materijalu (52). Cilj je, dakle, demonstrirati mehanizme koji „potiču panoptički pogled prikrivajući njegov izvor i motive“, istovremenim ispreplitanjem javnih i privatnih pogleda (53). Duncan izdvaja dva mehanizma – prvo, retoriku osobne inicijative, koja tjelesni oblik i izgled proglašava isključivo osobnom odgovornošću, svodeći ga na rezultat osobne discipline i izbora, te drugo, ustrajanje na povezivanju zdravlja i izgleda, mehanizam kojim se neprestanim pozivanjem na medicinske informacije zdravo stanje tijela nužno povezuje, implicitno i eksplicitno, s lijepim izgledom određenog tipa. Discipline vježbanja i dijeta na taj se način tumače kao prakse brige o sebi kojima se postižu i zdravlje i ljepota. Samo po sebi to ne bi bilo problematično da svakodnevni život i iskustvo mnogih žena ne pokazuju, kako Duncan naglašava, da žene, zaplićući se u discipline kojima konstantno nadziru vlastita tijela, u konačnici ne dostižu visoko postavljeni ideal, negoumjesto toga kao posljedicu takve prakse proživljavaju frustracije i osjećaj tjelesne i psihološke nemoći (54). Zanimljivo je da se, govoreći o mjerljivim elementima zdravlja, fitness časopisi najčešće okreću tjelesnoj težini, postotku masti i građi tijela, a ne primjerice relativnoj snazi, fleksibilnosti ili otkucajima srca u mirovanju. Način na koji se počinje promatrati i secirati vlastito tijelo, Duncan zaključuje, više je orijentiran na javne standarde ljepote nego na pravo zdravstveno i kondicijsko stanje (56). Također, „priče o uspjehu“, najčešće oblikovane putem intimnih ispovijedi individualnih žena, ne propuštaju svaki put iznova povezivati novi tjelesni izgled s novim životnim standardom „obojenim moralnim imperativom ideala ženstvenosti“ (61). Na taj način, za nelagodan osjećaj u svom tijelu, Duncan ističe, žene mogu kriviti samo sebe, a ne medije ili društvo. Budući da takav negativan stav prema tijelu utječe i na stavove i iskustva o tjelesnoj aktivnosti, mnoge se žene nalaze zatvorene u začaranom krugu grižnje savjesti, krivnje i potrebe da se tjelesnom aktivnošću „iskupe za grijeh“ - a ne zabavljaju.

Sličan zaključak o fitnes časopisima donosi i Markula, analizirajući pojavu pojmova „samopoštovanja“ i uvođenja medicinski potkrijepljenog novostvorenog poremećaja „nezadovoljstva slikom tijela“ (eng. BID – body image distortion) (Markula 2001). Potaknuta nekoherencijom suvremenih fitnes časopisa, od 1990ih nadalje, u kojima se nude tekstovi o prihvatanju vlastitog tijela, njegovog oblika i izgleda popraćeni klasičnim savjetima o smanjivanju centimetara na trupu uz instruktivne fotografije mladih manekenki, Markula rasvjetljuje način na koji se odgovornost za sve doživljava vlastitog tijela premješta na kapacitet individualne psihe da se nosi s društvenom okolinom, zamagljujući i skrećući pažnju s društvenih uzroka koji često potiču problematičan odnos s tijelom (171). Prezentirajući „nezadovoljstvo slikom tijela“ kao bolest i poremećaj, u suradnji s medicinskom industrijom, časopisi čitateljice uče da se smatraju bolesnima i fokusiraju na daljnje discipline i taktike kojima bi se mogle izliječiti, bez da preispitaju dominantni kulturni ideal zdravog (i lijepog) tijela (176). Ako ovakve analize na prvi pogled stavljaju previše naglaska na djelovanje diskursa, a premalo problematiziraju pitanje otpora u kontekstu produktivne i kompleksne moći i odnosa dominacije kako ih je opisao Foucault, Markulina sljedeća etnografska studija o polaznicama aerobika pridaje više pažnje individualnim glasovima i tumačenjima dominantnih diskursa i praksi (Markula 1995). Aerobik, Markula piše, često je obavijen negativnom konotacijom opresivne prakse kojoj je glavni cilj postizanje nametnutih ideala poželjnog i atraktivnog tijela. Međutim, mnoge žene u ovoj studijipokazuju da su skeptične oko medijskih ideala ljepote te medijskih prikaza i savjeta o vježbanju. Jedna od polaznica npr. skreće pažnju na to da većina vježbi u aerobik programu nema veze s funkcionalnim pokretima u životu, nego ih često tjera u neprirodne položaje kako bi bolje „pogodili“ određene tjelesne točke s ciljem promjene njihovog izgleda, a ne korisnosti (433). Druga prepoznaje smiješnu razliku u medijskoj prezentaciji žene vježbačice, kao što je Jane Fonda, i stvarnih instruktorica i polaznica aerobika, naglašavajući kako je medijski ideal pretjeran, premršav i „pretoniran“ (445). Istraživanje pokazuje da je svijest o nerealističnosti ideala vrlo proširena, no da je većini lakše „osuditi takve slike tijela na intelektualnoj razini nego se upustiti u pružanje otpora putem aktivnosti u stvarnom životu“ (445). Nadalje, Markulino istraživanje pokazalo je da žene pohađaju satove aerobika iz raznih razloga: jer im pruža zadovoljstvo kretanja, jer se osjećaju sigurno u ženskom okružju, daje im energije za druge poslove, pruža priliku stvarati nova prijateljstva i nudi način na koji mogu artikulirati potrebu za brigom o sebi (450). Pruža im, ukratko, pomoć u izlaženju na kraj s idealima kojih su kritički svjesne, ali ne i usmjerenje na prakse koje bi te ideale možda aktivno mijenjale, a ne podupirale (Markula i Pringle 91). To svjedoči o načinu na koji,

slijedeći Foucaulta, „moć, nakon što je uložena u tijelu, biva izložena kontra-napadu unutar tog istog tijela“, te „se povlači odavdje, reorganizira svoje slike, ulaže drugdje...i bitka se nastavlja.“ (91)

Kako bi dublje istražile Foucaultove ideje o tehnologijama moći i disciplinarnim tehnikama te kompleksnosti kojom pojedinci djeluju u odnosima moći, neke se autorice okreću Foucaultovoj kasnijoj fazi i konceptu tehnologija sebstva (91). Kao što je ranije navedeno, pomoću Foucaultove teorije moći nije moguće žensku tjelesnu aktivnost, općenito, proglašavati otporom protiv ideološke dominacije nekog društvenog izvora (Markula 1997). Cilj nije raditi na ukidanju moći koja je sveprisutna, prisutna u svakom odnosu i praksi, već na osvještavanju i proučavanu načina na koje se ona koristi, između ostaloga, putem tjelesne aktivnosti (97). U tom smislu, Foucaulta zanima kako pojedinci, putem onoga što naziva tehnologijama sebstva, oblikuju i strukturiraju vanjske sile te usmjeravaju proces konstruiranja sebe kao subjekta (98). „Angažmanom brige o sebi moguće je olakšati etičko korištenje vlastitih moći u svakodnevnim praksama i svakodnevnim odnosima.“(99) Kako je onda moguće razlikovati prakse kojima se netko nekritički priključuje opresivnom djelovanju na vlastiti subjekt, od onih koje djeluju oslobađajuće? Dizanje utega, samo po sebi, u tom smislu nije nužno oslobađajuće, kao što ni provođenje dijete nije nužno negativna disciplina (103). Ako nam se iz prve čini da su fitness, bodybuilding ili uljepšavanje predodređeni kao prakse kroz koje se manifestiraju samo tehnologije dominacije i kontrole, ne bismo trebali zanemariti prakse oslobođenja, utkane u etike brige za sebe, konceptu kojem se Foucault okreće u svojim tumačenjima transformacije (Biti 86). Do sučeljavanja tehnologija moći i tehnologija sebstva, od kojih „prve dominiraju individuom navodeći je da se promatra i definira na točno određen način, a druge su sredstva osobne transformacije“, ne dolazi samo u vrhunskom sportu, kako to подробно opisuje Ozren Biti, već i ostalim svakodnevnim iskustvima odnosa prema tijelu(87).Da bi se pokazale prakse oslobođenja, nužno je poromotriti kako se individua upušta u etiku brige o sebi te kako pritom problematizira vlastiti identitet (Markula i Pringle 159).

Želeći razumjeti ograničavajuće i oslobađajuće momente mršavljenja i dijete, feministkinja Cressida Heyes, slijedeći Foucaultovu teoriju, analizira vlastiti proces priključivanja suvremenoj profitnoj organizaciji za smanjivanje tjelesne težine (Heyes 2006).Analizom kontradikcije koja proizlazi iz discipliniranja tijela i osjećaja kontrole koji pritom dobiva, ona se nadovezuje na problem koji propituje i Susan Bordo analizirajući

prakse u kojima tijelo služi kao podloga za pokazivanje snage i moći uma. Ne dovodeći u pitanje objektivne prednosti tjelesne aktivnosti i osvješćavanja prehrambenih navika te pozitivnih dimenzija koje nedvojbeno imaju angažmani s tijelom fokusirani na razvoj samopouzdanja, Bordo dio užitka koji iz njih prolazi pripisuje „fantaziji o apsolutnoj kontroli i duhovnom savršenstvu“ čiju važnost nameće životni stil u kapitalističkom društvu obilja koji opstaje samo ako neprestano potiče ljude na konzumaciju (Bordo 151). Stoga, Heyes zaključuje, tek kad feminizam prepozna načine na koji „opresivne“ prakse dijete ili vježbanja zapravo odgovaraju potrebi za „brigom o sebi“ koju feminizam od početka zagovara, moći će identificirati kako kultiviranje „pokornih“ tijela istovremeno može sadržavati i prakse oslobođenja (Heyes 2006:140). U tom smislu, zadaća je feminizma ukazati na razne druge aktivnosti koje mogu zadovoljavati istu potrebu za brigom o sebi, a ne samo „razotkrivati“ autodestruktivna ponašanja (127). Zadaća je to „izdvajanja novih kapaciteta koji proizlaze iz pokornosti i korištenja istih u svrhu brige za sebe“. (146) Zbog svoje kompleksnosti, disciplinarne prakse ne mogu zadržati „razinu koherencije koja im omogućuje potpunu dominaciju“ te ostavljaju prostor u kojemu putem individualnih, osobnih izbora pronalazimo načine za „pregovaranje“ oko pozicija u kojima se kao subjekti osjećamo nelagodno, nemoćno i frustrirano, a sve s ciljem ostvarivanja većeg zadovoljstva u vlastitom tijelu i životu (Heyes 2007:8).

Smatrajući da ova teorijska pozicija odgovara na pitanje koje Sandra Bartky postavlja o(ne)postojanju alternativne estetike koju feminizam može ponuditi u zamjenu za dominantnu estetiku tijela žena i muškaraca kao objekata koji teže društveno sugeriranim idealima (Bartky 24), a ponukana utjecajem izloženih feminističkih čitanja Foucaulta, okrećem se naposljetku i teoriji somaestetike filozofa Richarda Shustermana ne bih li, osluškujući glas vlastitog tjelesnog iskustva, pokušala povezati i objediniti sve uvide koje je ovaj rad do sada pokušao, manje ili više uspješno, artikulirati.

IV

Vlastito iskustvo pokazalo mi je potencijal koji ideali imaju kao pokretači promjene. Konkretno u mom slučaju, potaknuli su me i motivirali na različita iskustva rada na vlastitom tijelu. Ideale koji su me tim putem pratili dobro je identificirala Holly Brubach u svom eseju „Athletic Esthetic“ nudeći podjelu prevladavajućih ideala ženskog tijela u suvremenom društvu. Karakteristična dva ideala ženskog tijela, između kojih se smješta inspiracija za poboljšanje vlastitog vanjskog izgleda, mogla bi se opisati kao „tijelo idealno izgrađeno za modnu odjeću“ i „tijelo idealno oblikovano za seks“. Za Brubach, najnoviji ideal koji im se pridružio, „ideal sportskog tijela“, vidljivih mišića i atletskih sposobnosti posljedica je dugotrajne borbe žena za jednakost prava na sudjelovanje u sportu, ali i marketinških kampanja proizvođača sportske opreme, koje su se pak posvetile rastućem podijeljenom tržištu čiju veliku nišu predstavljaju samostalne zaposlene žene srednje klase. Brubach ukazuje na to kako prvi ideal obilježava odricanje, suzdržavanje od zavodljivih užitaka hrane - karakter koji ostaje čvrst pri slijeđenju deficitnog broja kalorija. Drugi je ideal, „tijelo oblikovano za seks“, sam po sebi genetski nedostižan za mnoge žene, budući da savršena figura „pješčanog sata“ podrazumijeva raspored masti u oblinama kakav može promijeniti samo estetska kirurgija. Za razliku od njih, treći, sportski ideal - „atletska estetika“ - posljedica je dugotrajnog fizičkog napora koji rezultira povećanjem mišićne mase i sportskih sposobnosti. Najnovija Nike reklamna kampanja naziva „Better for it“ obraća se ženskoj

publici ohrabrujući ih da se na svojem putu pomicanja granica ne daju smesti od nesigurnih glasova u svojoj glavi.⁶ Kombinirajući disciplinu, samokontrolu i vitka tijela manekenki koje glume sportašice, ova reklama, kao i mnoge slične, svjedoči o prominentnosti „atletske estetike“ kao novog ideala. U određenom smislu, ova estetika pogađa „kulturni živac“ potrebe za brigom o sebi (Heyes 2006:145). Pozitivna strana te kampanje svakako je veliki potencijal da se u njoj prepoznaju sve djevojke i žene kojima je neugodno napraviti prvi korak u tjelesnu aktivnost. No s druge strane, mediji tu potrebu za brigom o sebi najčešće pokušavaju usmjeriti visoko stiliziranom produkcijom s glavnim glumcima vrlo skladnih tijela čiji je izgled i dalje daleko od dosega prosječnih ljudi koji uživaju u rekreaciji. Na taj način, više ili manje uspješno, oni jednim dijelom želje za povećanjem tjelesnih sposobnosti ipak istovremeno transformiraju i kanaliziraju u „natjecanje oko stila i nadmetanje oko tjelesne forme i izgleda“. (Willis 58) Odnosno, u svoju retoriku o tjelesnim sposobnostima uvlače i pitanje izgleda, tijela kao specifičnog objekta oblikovanog „atletskom estetikom“.

Uz svoje pozitivne i negativne strane, shvaćanje tijela kao projekta jedno je od rijetkih polja koje nam suvremena konzumeristička kultura nudi za ostvarivanje kreativnih manipulacija i izražavanja i istraživanja identiteta, uz popratne užitke i frustracije (Heywood 129). U tom smislu, slika mene kao „sportašice“, ustrajne i disciplinirane, na kraju je na sličan način vodila u frustracije kao i prvotna opsesija vitkim tijelom manekenki. Svjesni toga da živimo u kulturi koja radi profita nama manipulira utjecajem slika, mnogi od nas, uključujući mene, unatoč tom znanju i svijesti ne uspijevaju se riješiti nezadovoljstva koje nam iz toga povremeno proizlazi -zato što je taj problem mnogo dublji od toga (Heywood 129). Dublji od toga da sami sebi kažemo da nam izgled nije bitan. Dublji od toga da preko noći odbacimo bilo koju estetiku koja nas čini nezadovoljnim i nedovoljno dobrima. Taj problem postavlja pitanje alternativne estetike kojom ju planiramo zamijeniti, kojom se iznova želimo aktivno boriti protiv objektifikacije vlastitog tijela.

Slijedeći čitanja Foucaulta, na koja nas upućuju ranije izložene feminističke analize, estetiku možemo promatrati kao „etičku praksu koja se primarno bavi oblikovanjem vlastitog života individua kroz korištenje određenih tehnika.“ (Markula i Pringle 150) U kasnim fazama rada, Foucaulta je zanimalo kako individue na aktivni način konstruiraju sebe, onime što nazivamo tehnologijama sebstva (Foucault 2000:291). Pritom te tehnologije i prakse za

⁶ Reklamni video „Better for it – Inner thoughts“ - <https://www.youtube.com/watch?v=zzbjEMaDjrk>

njega nisu nešto što individua mora sama iznova izmišljati, one se sastoje od modusa koje individua može pronaći u vlastitoj kulturi i društvu (291). Frustracije i nezadovoljstvo u vlastitom tijelu mogu se čitati kao ožiljci koje su našim tijelima ostavili odnosi moći u društvu u kojemu je percepcija tijela nedvojbeno posredovana upitnim medijskim proizvodima (Shusterman 1996:43). Ne postoji „neokaljana“, „prirodna“ pozicija iz koje možemo pristupiti percepciji tijela, nju uvijek oblikuje okolina. Ali to ne znači da ne postoje prakse kojima se možemo poslužiti za ispravljanje stavova i shvaćanja, a sve s ciljem većeg zadovoljstva u iskustvu tijela. U filozofiji Richarda Shustermana, tijelo se ponovno problematizira kao dio subjekta, medij za iskustva, osjećaje i djelovanje u svijetu, ali i kao objekt za sebe, kao materijalna pojava. Iz toga proizlazi koncept „somaestetike“ koja se tijelu posvećuje kao „mjestu osjetilno-estetskog prosuđivanja (grč. aisthesis) i kreativnog samo-oblikovanja.“ (Shusterman 2007:3) U tom smislu, početak svjesne kritičke izgradnje odnosa s tijelom uključuje somaestetsku dijagnozu navika, osjećaja i držanja tijela koji potaknuti vanjskim društvenim utjecajima doprinose nezadovoljstvu i frustraciji (6). Pri tome se razlikuju tri grane somaestetike kako je koncipira Shusterman: analitička, pragmatična i praktična (13). Analitička somaestetika pokriva područje bavljenja kulturalnom analizom normi koje na širem društvenom planu određuju pojmove ljepote, zdravlja roda i sl. U nju se između ostaloga, ubrajaju analize medijskih proizvoda i diskursa. Pragmatična somaestetika kritički komparira sve dostupne somatske metode razlikujući reprezentacijske (one koje se fokusiraju na izgled – uljepšavanje, kozmetička industrija), iskustvene (meditacija) i performativne (razvijanje tjelesnih vještina snage, fleksibilnosti i sl.). Razlika između reprezentacijskih i iskustvenih metoda ne predstavlja jasno određenu dihotomiju, već stupanj u kojemu se određeni modus odnosa prema tijelu više ili manje posvećuje jednom ili drugom, iako oba modusa često mogu biti prisutni istovremeno. Razne discipline tijela mogu provlačiti kroz razne oblike iskustva. Shusterman zapaža, disciplina bodybuildinga, usmjerena na postizanje određenog izgleda, istovremeno razvija svijest o iskustvenoj tjelesnoj anatomiji. No, razina kritičkog promišljanja i uspoređivanja za Shustermana nužno mora biti nadopunjena i praktičnom somaestetikom – tjelesnim praksama kao dijelom filozofske prakse s ciljem somatskog unaprjeđivanja vlastitog tijela – reprezentacijski, iskustveno ili performativno (Shusterman 1996:39). Ovakvo razmišljanje smješta somatiku (kao set suvremenih praksi baziranih na stjecanju tjelesnog znanja) u srž etike brige o sebi (36).

Ovo Shustermanovo filozofsko gledište omogućilo mi je da artikuliram i usmjerim „projekt“ vlastitog tijela. Taj projekt započeo je iskustvom sporta koje mi je pomoglo otvoriti

perspektivu odnosa s tijelom koja naglašava sposobnosti, a ne izgled. No sportska disciplina dovela je za mene u pitanje tko ili što određuje ciljeve kojima se tijelo pokorava. Svaka praksa koja omogućuje da se odnos s tijelom formulira na temelju određenih kriterija uspjeha – bilo to mršavljenje ili dizanje utega - koji unaprijed ograničavaju življeno tjelesno iskustvo podučavajući nas „jeziku estetike koja razlikuje između lijepog/ružnog, mršavog/debelog“, jakog/slabog, discipliniranog/nediscipliniranog – dualizama koji potiču mjerenje i osuđivanje (Heyes 2007:130). Shustermanov poziv na vraćanje pažnje tijelu kao mediju, putem praksi usmjerenih na razvijanje svijesti o tjelesnom iskustvu, usmjerava na „projekt“ vlastitog tijela kao živog oruđa za doživljavanje stvarnosti, čija kvaliteta i funkcionalnost ovise, kako o intelektualnim, tako i o tjelesnim sposobnostima i stanju. Putem praksi koje ne uključuju osuđujuće i „normativne“ retorike o tijelu, moguće je učiti se „alternativnom jeziku za interpretiranje vlastitog tijela“, onome koji ne uključuje objektivizaciju (131). Neke od praksi koje Shusterman spominje su meditacija, joga, Feldenkrais metoda, borilačke vještine, Alexander tehnika i sl. Bez ulaženja u detalje tih praksi, koji mogu biti zanimljivi individuama koje se, kao i ja, odluče upustiti u takav „projekt“, moguće ih je već i ovako površno povezati obilježjem mogućeg prostora u kojima svako tijelo pronalazi individualni izražaj, raspon kretanja i osjećaja, među kojima nema „boljih“ i „lošijih“. Pišući o svom iskustvu prakticiranja joge, Cressida Heyes progovara o nečemu s čim se mogu poistovjetiti – koliko god instruktor posjeduje znanje kojim može usmjeravati polaznike na napredak, što podrazumijeva da je taj napredak moguće i mjeriti, on to čini koristeći jezik koji eksplicitno izbjegava sve konvencionalne estetske kriterije (131). U tom smislu, nemoguće je vizualizirati ikakav ideal kojemu se putem takvih praksi teži, jer njihovi rezultati ne mogu biti kvantificirani niti fotografirani, oni se bilježe isključivo u individualno iskustvu svijesti o vlastitom tijelu i promjeni percepcije. Kako god oblikovali svoje tijelo ili pomaknuli njegove granice sposobnosti, mnogi od nas rijetko su u stanju osvijestiti povezanost ritma vlastitog daha i misli ili držanja tijela i raspoloženja. Razmišljajući smjerom koji sugerira ideja somaestetskih praksi, otvara nam se mogućnost da svoje utjelovljenje ne samo zamišljamo drugačije, nego i učinimo drugačijim, smanjujući mogućnost da se ono stalno odvaja na tjelesne i intelektualne komponente (135). Slutim da se tek tamo otvara prostor u kojem ću skupljati iskustva zadovoljstva u vlastitom tijelu, a koja će mi zauzvrat davati snage i motivacije da se odupirem duboko utabanim i naučenim praksama koje razdvajaju um od tijela, svodeći ga na objekt i metu kontrole, te koje tako često rezultiraju frustracijom i nezadovoljstvom.

Literatura:

Bartky, Sandra L. „Suffering to be beautiful“. *Sympathy and Solidarity and Other Essays*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2002.

Bordo, Susan. *Unbearable Weight, Feminism, Western Culture, and the Body*. Los Angeles: University Of California Press, 1995.

Biti, Ozren. *Nadzor nad tijelom: vrhunski sport iz kulturološke perspektive*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012.

Brace-Govan, Jan., „Weighty matters: control of women's access to physical strength“. *The Sociological Review*, 52.4 (2004): 503-531

Brubach, Holly. „Athletic Esthetic“, *The New York Times*, 23. lipnja 1996. <http://www.nytimes.com/1996/06/23/magazine/the-athletic-esthetic.html?pagewanted=all&src=pm> Datum zadnje posjete: 25. svibnja 2015.

Cahn, Susan K. *Coming on strong: gender and sexuality in twentieth-century women's sport*. Cambridge: Harvard University Press, 1995.

Duncan, Margaret C. „The politics of women's body images and practices: Foucault, the panopticon and Shape magazine“ .*Journal of Sport & Social Issues*, 18.1(1994): 48-65

Foucault, Michel.*Nadzor i kazna: rađanje zatvora*.Zagreb: Informator: Fakultet političkih znanosti, 1994.

Foucault, Michel/ Rabinow Paul(ur.) : *Ethics : subjectivity and truth / Michel Foucault* (The essential works of Foucault, 1954-1984 ; vol. 1).London: Penguin Books, 2000.

Hall, Stuart. „Kodiranje/Dekodiranje“, u D. Duda (ur.)*Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturalnih studija*. Zagreb: Disput, 2006.

Heyes, Cressida J.,„Foucault Goes To Weight Watchers“.*Hypatia*, 21.2 (2006):126-149

Heyes, Cressida J.*Self-Transformations: Foucault, Ethics and Normalized Bodies*.New York: Oxford University Press, 2007.

Heywood, Leslie i Dworkin, Shari L.*Built to Win: The Female Athlete as Cultural Icon*, Minnesota: University of Minnesota Press, 2003.

Hilliard, Dan C.,„Media Images of Male and Female Professional Athletes: An Interpretative Analysis of Magazine Articles“, *Sociology of Sport Journal*, 1.3 (1984): 251-262

Young, Iris Marion. „Throwing like a girl“.*On Female Body Experience*.New York: Oxford University Press, 2005.

Markula Pirkko i Pringle, Richard. *Foucault, Sport and Exercise*. London: Routledge, 2006.

Markula Pirkko. „Beyond the Perfect Body: Women's Body Image Distortion in Fitness Magazine Discourse“ .*Journal of Sport & Social Issues*, 25.2 (2001): 158-179

Markula Pirkko. „Firm but Shapely, Fit but Sexy, Strong but Thin: The Postmodern Aerobicizing Female Bodies“ .*Sociology of Sport Journal*, 12.4 (1995): 424-453

Markula Pirkko. „The Technologies of the Self: Sport, Feminism, and Foucault“. *Sociology of Sport Journal*, 20.2(2003): 87-107

Markula Pirkko. „Postmodern Aerobics: Contradiction and Resistance“. *Athletic intruders: Ethnographic Research on Women, Culture. and Exercise*. Ur. Bolin, Ann i Granskog, Jane. New York: SUNY Press, 2012.

Messner, M.; Duncan, M. C. i Jensen K. „Separating the Men from the Girls: The Gendered Language of Televised Sports“. *Gender and Society*, 7.1 (1993): 121-137

Scott, Britain A. i Derry, Julie A. „Women in their bodies: Challenging objectification through experiential learning“. *Women's Studies Quarterly*, 30.1&2 (2005): 188-209

Shusterman Richard. „Somaesthetics and the Body/Media Issue“. *Body & Society*, 3.3 (1997): 33-49

Shusterman Richard. „Thinking Through the Body, Education for the Humanities: A Plea for Somaesthetics“. *The Journal of Aesthetic Education*, 40.1 (2006): 1-21

Theberge, Nancy. „Toward a Feminist Alternative to Sport as a Male Preserve“. *Quest*, 37.2 (1985): 193-202

Willis, Susan; „Work(ing) out“. *A Primer For Daily Life*. London: Routledge, 1991.